

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

¹Muranov Samandar
Baxridinovich

²Narziyeva Kumush
Kaxramonovna

¹Samarqand shahridagi 60-sonli Nurli maskan maktab internati o'qituvchisi,

²SamDU San'atshunoslik kafedrasida o'qituvchisi.

BOLALAR ONGIDAGI SENSOR O'ZGARISHLARNI TO'G'RI SHAKLLANTIRISHDA MAKTABGACHA TA'LIM VA BOSHLANG'ICH SINFLAR INTEGRATSIYASI

Annotatsiya.

Ushbu maqolada uzluksiz ta'lim tizimida, jumladan, maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'limda sifatli va samarali ta'lim va tarbiya ishlarini tashkil qilish uchun bolalarning sensor (sezgilarga bog'liq) ongli, yosh va o'ziga xos jismoniy, jinsiy va aqliy xususiyatlarni xisobga olish yo'llari, usullari ta'riflanadi. Undan o'qituvchilar, tarbiyachilar, rahbarlar, ota-onalar va o'quvchilar foydalanishlari mumkin.

Tayanch so'zlar: Uzluksiz ta'lim, maktabgacha ta'lim, sensor (sezgilarga bog'liq) sezgilar, ong, ta'm, hid bilish, ko'rish, eshitish, tuyish, tasavvur sifatli va samarali ta'lim, tarbiya, o'quv, metodik, moddiy, texnik ta'minot.

So'nggi yillarda mamlakatimizda sifatli ta'lim va inson omilini ulug'lash maqsadida sifatli ta'limni maktabgacha ta'limdan boshlab boshlang'ich sinflarda bolalarga to'g'ri ta'lim olish yo'rigini yo'lga qo'yishga erishish, alohida ta'limga ehtiyoji bor bolalarning ta'limda va jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash yuzasidan zarur chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Bu maqsadlar sifatli ta'lim va tarbiya berishga, ularning maishiy sharoitlarini yaxshilashga, shuningdek, o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish hamda intellektual, jismoniy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, o'quvchilarning jismoniy imkoniyatidan kelib chiqqan holda, ularni sog'lom, ma'nan yetuk inson qilib

tarbiyalashga hamda dunyoqarashini shakllantirish, sport turlariga qiziqtirish va jalb etishga, o'quvchilarning vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantiruvchi madaniy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishga doimiy ravishda ko'maklashadi.

Yurtimiz aholisining 32-35% ni tashkil etadigan, ya'ni, jami 13,5 mlndan ziyod yoshlarning ta'limi, tarbiyasini amalga oshirish yirik ijtimoiy siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy, ma'rifiy, madaniy, pedagogik, psixologik, falsafiy va didaktik hamda metodik muammolarni xal etishni taqozo etadi.

Xususan, "Maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bug'ini hisoblanib, u har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabgacha tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi". "Darhaqiqat, mustaqillik yillarida respublikada ta'lim tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yunalishlari darajasiga ko'tarildi".

Lekin, o'tkazilgan kuzatishlar, tahlillar, ta'lim-tarbiya jarayonining ko'pgina sohalarida, jumladan, maktabgacha ta'lim sohasida ham olib borilayotgan ishlarning samarasi va natijalari yetarli darajada emasliklarini ko'rsatdi. Chunki, ushbu sohani zamon talablari darajasida sifatli va samarali etib tashkil qilish uchun qator muammolar to'planib qolgan. Maktabgacha ta'lim muassasalarining moddiy texnika bazasi (ta'minoti) zamonaviy talablarga javob bermaydi; mazkur muassasalarda variativ dasturlar, rejalar, loyixalar joriy etilmagan; bolalarni maktabgacha tayyorlash bo'yicha muqobil moslashuvchan modellar, jarayonlar, texnologiyalar, maketlardan foydalanish yetarli darajada rivojlanmagan.

Tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, sensor (sezgilarga bog'liq holdagi) matematik, jismoniy ijodiy rivojlantirish atrof muxit bilan tanishuvga yunaltirilgan maxsus davlat va xususiy ta'lim tarbiya dasturlari rejaları tadbiri qilinmagan; ayniqsa, ushbu muassasalaridagi ta'lim -tarbiya jarayoni psixologik va boshqa xizmatlarni zamon talablari darajasida mutlaqo ijobiy hal etilmagan. Chunki, ushbu ta'lim muassasalarida ta'limiy tarbiyaviy jarayonlarini sifatli va samarali etib tashkil etish bolalarning yosh individual (o'ziga xos) ruhiy, jismoniy, aqliy rivojlanish xususiyatlariga to'g'ridan -to'g'ri bog'liqdir.

Muammoning ushbu nozik tomonlarini hamma-ham his eta olmaydi, ma'lumki 2-6 yoshli bolalarda dunyoni bilishga qiziqishlarining asosiy qismlarining turli kurinishlari namoyon bo'ladi. Bu haqda ushbu qarorlarga "Sharhlar"da quyidagicha keltiriladi: "Ilmiy kuzatishlar va tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson umri davomida oladigan barcha axborotning 70 %ni 5 yoshgacha bo'lgan davrda olishi mumkin aynan bola shaxsining rivojlanishida maktabgacha ta'limning o'rni nechog'lik muhimligidan dalolat beradi".

Demak, ushbu yoshdagi bolalarning dunyoni bilishi narsa xodisa va jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishi, bolalar tug'ilmasidan oldin, ona qornidaligidayoq boshlash lozim bo'ladi. 2-6 yoshli bolalar dunyoni bilishlarini ya'ni, narsa, hodisalarni o'rganishlarini taxminan quyidagicha bosqichlarda amalga oshiradilar, dastlab:

1-bosqich. Multimedia vositalari va boshqalar orqali narsa xodisalarni jarayonlarni, buyumlarni, tavsiflarini ota-onalaridan, aka-opalaridan, bobo-buvilaridan eshitadilar, ya'ni, ovozlar, tovushlar (eshitishda) ranglar va shakllar (ko'rishda) orqali, buyumlar, narsalar haqida yaxlit tasavvurlar xosil qiladilar;

2-bosqichda, keyinchalik, manipulyasiya (bevosita ushlab ko'rish, paypaslash, teginib ko'rish) orqali buyum va narsalarning nusxalarini, g'adir-budirligini, shaklini, og'irligini, katta-kichikligini, uch o'lchamli fazodagi o'rnini, ya'ni, boshqa materiallardan yasalgan nusxalarning bo'yi, eni, uzunligi (balandligini) taxminan bo'lsa-da tasavvur qila oladilar.

3-bosqich. Narsa va buyumlar, qurilmalar hamda hodisa va jarayonning asl namunalari ko'rinishlari tayyor nus'halari bilan bevosita muloqatda bo'lish.

4-bosqich. 2-8 yoshli bolalarning turli narsa, buyum, hodisa va jarayonlarning ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatlarini farqlab borishlari ya'ni, qaysi narsalarning qayerda?, qachon?, qanday qilib?, qanday maqsadlarda? ishlatilishini, qanaqa vazifalarni bajarishida qo'llanishlarini aniqlab shajaralar, turlarga va xillarga ajratilishlarini bilib, hayotiy jarayonida, yashash faoliyatida aniq, maqsadli qo'llashga o'rganib, odatlanib borishlaridir. Masalan, oddiy ruchkalarning yozishda qora-qalamlarning chizishda rangli qalamlarni bo'yashda, bo'yoqlarning, ranglarining rasmlarni va shakllarni bo'yashda, o'chirg'ichlarning (rezinka) chizmalarni o'chirishda ishlatilishlarini bilib boradilar. Agarda 2-8 yoshli bolalarning 1-bosqichdagi sezgilari (eshitish, ko'rish) orqali turli tuygu tasavvurlari shakllanib borsa 2-3-bosqichdagi urinishlari tufayli maqsadli xarakterlar uyg'unlashgan, yo'naltirilgan xarakterlar bajarilib boriladi.

4-bosqichdgi xarakterlarni amalga oshirishda dastlabki umummehnat ko'nikmalarning, ya'ni, xayotiy ko'nikmalarining dastlabki ko'rinishlari hosil qilib boriladi. Demak, 2-8 yoshli bolalarning ta'limida, tarbiyasida ya'ni ularni umumiy o'rta ta'limning o'quv yuklamalarini bajara olishga tayyorlashda maktab rejimiga, (kun tartibiga) ya'ni, 4-5 soat o'qish, undan keyingina, tushlik qilish, dam olish va keyingi faoliyatlarga tayyorlashda albatta, bolalarning yosh xususiyatlariga jismoniy, jinsiy (o'g'il yoki qiz bolalar) aqliy (berilayotgan tushunchalar, tasavvurlar, axborotlar va ma'lumotlarni qabul qila olish tezligiga), har bir bolaning o'ziga xos rivojlanishi xususiyatlariga jiddiy e'tiborni qaratish lozim bo'ladi.

Uzluksiz ta'lim tizimida olib borilgan ko'p yillik pedagogik faoliyat jarayonidagi kuzatishlar va taxlillar quyidagi xulosalarga va taklif -tavsialarga olib keldi.

1.O'zbekiston Respublikasida Prezidentva davlat xukumatning juda katta e'tibori butun uzluksiz ta'lim tizimini jumladan maktabgacha ta'lim jarayonini sifatli va samarali qilib tashkil qilishga qaratilgan.

2.Davlat va nodavlat (xususiy va shaxsiy) sektorlar ishtirokida ko'plab maktabgacha ta'lim muassasalari qurilmoqda va ishga tushirilmoqda. Ammo ularda ta'lim jarayonini zamon talablariga mos qilib sifatli va samarali tashkil etishda ko'plab muammolar mavjudligicha qolmoqda;

3.Uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida, jumladan, maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim va tarbiya bosqichlarida, ishlarni sifatli va samarali tashkil etishda ta'lim va tarbiyaning o'zaro aloqadorligini saqlash bolalarning yosh, jismoniy, jinsiy, aqliy, o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish holatlarini nazorat qilish, doimiy kuzatishiga molik ekanligi zarurligicha qolmoqda.

4. Bolalarning sensor (sezgilarga bog'liq) xususiyatlariga mos holda ta'lim - tarbiya jarayonini sifatli va samarali tashkil etish uchun ta'lim muassasalarining o'quv, moddiy, xom-ashyo, jihozlar, texnik va metodik ta'minotini to'liq yo'lga quyish, muhim muammolardan bo'lib qolmoqda.

5. Ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog kadrlarning kasbiy maxoratlarining ta'lim soxasiga yo'nalishiga, bosqichiga, turli o'quv fanlari xususiyatlariga mos kelishi ma'lumot darajalariga mos xolda ta'lim olishlari yoki (lozim bo'lsa) qayta tayyorgarlikdan o'tishlari ham dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Zero, uzluksiz ta'limning, xususan, maktabgacha ta'lim tizimida o'quvchi bolalarning ta'lim tarbiyasida ilg'or, zamonaviy, xorijiy, axborot pedagogik, psixologik, metodik, innovasion, interfaol texnologiyalarning qo'llanilishi ham ta'lim -tarbiya jarayonini sifatli va samarali tashkil etilishiga asosiy sabablardan xisoblanadi.

Adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning farmoni PF-5198-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish to'g'risida" 2017 yil 29-sentyabr. "Xalq so'zi" gazetasi 2017-yil 3-oktyabr №198 (6892) 1,2,3 betlar.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning farmoni O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida. 2017-yil 30-sentyabr. "Xalq so'zi" gazetasi 2017 -yil 3-oktyabr №198. (6892) 1,3-betlar.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining (O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vazirligi) faoliyatini tashkil etish to‘g‘risidagi qaroriga sharh. (O‘sha manba. 3-bet)

4. Z.Xoshimova. “Bolalar ongidagi sensor jarayonlar”. Samarqand; Ziyokor 2002. №4.